

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2012. Вип. 16. С. 344–352.

Роман БЕРЕСТ

СЕРЕДНЬОВІЧНІ ОСЕЛІ ПЕЧЕРНОГО ЧЕРНЕЦТВА МИКОЛАЇВЩИНИ

З числа багатьох історичних пам'яток України ще й досі маловідомими залишаються печерні обителі середньовічного чернецтва. Обмаль та фрагментарність писемних джерел з вітчизняної середньовічної історії актуалізує і значно підвищує значення спелеології, археології, геоморфології, топоніміки, епіграфіки, петрогліфіки та інших допоміжних дисциплін в процесі комплексного дослідження печерних порожнин.

Обґрунтування нижніх хронологічних рамок нашого дослідження опирається на літописні дані, які засвідчують, що в XI ст. на землях Київської Русі *“чорноризци почаша множитися и монастирове починаху бити”* [ПСЛР, II, 1845, с. 267]. Тобто твердити про більш ранній період появи та поширення чернецтва видається доволі дискусійним. Верхню межу ми умовно окреслюємо кінцем XVI ст., коли під впливом реформ Митрополита Галицького, Київського та всієї Русі Велямина-Йосифа Рутського було остаточно взято курс на організаційне впорядкування чорного духовенства, що призвело до закриття багатьох *“незаконних”* й *“позастатутних”* печерних обителей та забудови нових осель на відкритих місцевостях на організаційних засадах кіновії (статутного існування). В плані окреслення верхньої хронологічної межі зазначимо, що питання впорядкування чернецтва на руських землях було гостро поставлено на Віленському соборі (1509) [Лотоцький, 1931, с. 112–113]. Про це також, досліджуючи причини занепаду та відродження статутного давньоукраїнського чернецтва, зазначає у своїй роботі о. А. Пекар [Пекар, 1992, с. 86–87].

Немає жодних сумнівів, що печерні монастирі припиняли своє існування не одночасно і під впливом різних чинників. Відсутність, перш за все, писемних джерел не дає змоги конкретно твердити про час заснування чи закриття тієї або іншої обителі. Тому метою даної статті є, в першу чергу, з'ясування на основі виявлених спелеологічних відомостей, матеріалів та застосування спеціальних методів досліджень питання про культову, соціальну, господарську, виробничу чи іншу приналежність печерних порожнин, що знаходяться в околицях районного містечка Миколаєва.

Важливо зауважити, що норми і принципи існування чорного духовенства зазначеного періоду суттєво різнилися від життя мирських громад. Перш за все, основні вимоги до устрою житлових камер, трапезних, культових споруд іноків регламентував Типікон. Це отримало відображення на особливостях планувальної структури печерних камер, просторовій орієнтації монаших комплексів, важкій доступності місць заснування одноосібних жител анахоретів та обителей, у внутрішньому облаштуванні споруд тощо. Тому не випадково, враховуючи відмінності та певні особливості використання житлових споруд, чернечі житла отримали назву келії.

Ще з ранніх християнських часів печерництво в житті чорного духовенства мало важливе символічне, випробувальне, а іноді навіть містичне значення і тому займало особливе місце. Лише після фізичного випробування аскетизмом інок міг прийняти чернечий постриг. Не викликає сумніву, що традиції християнського печерництва на давньоруській землі принесли перші ченці – проповідники та засновники християнської віри у язичницькому середовищі [Коссака, 1867, с. 35–38].

Варто зауважити, що більш холодні природно-кліматичні умови давньоруських земель і, особливо, Прикарпаття значно різняться з теплими сприятливими умовами, наприклад, Близького Сходу, де зароджувалося та набуло значного розвитку печерне чернецтво. Проте й у Прикарпатті зафіксована значна кількість різнотипних чернечих пам'яток, які конструктивно є дуже схожими з печерними оселями іноків Афону.

Рис. 1. Культовий вівтар з лісового масиву біля с. Воля Велика на Миколаївщині.

Fig. 1. Cult altar from forest array near Volja Velyka, Mykolaiv district.

Однією з головних визначальних ознак келій чорноризців є культові ніші, які, зазвичай, монахи вирубували у східних стінках печерних камер. Щоденна молитва лежала в основі чернечого буття, що вирізняло ченців від інших соціальних верств. У той же час культових ніш, зазвичай, немає у печерах, які творило мирське населення.

Середньовічне давньоруське чернецтво, пристосовуючись до складних релігійних, політичних, економічних та інших умов існування створило низку різновидів, які не завжди відповідали статутним положенням, а радше виступали, як окрема складова частина соціального середовища. У окремі

групи можна виділити монаші общини келіотів, кіновітів, ідіоритмів тощо. Побіжно зауважимо, що відповідно до статутних положень харчування й молитва ченців-кіновітів здійснювалася у встановлений час та у чітко відведених місцях. Харчуватися без благословення настоятеля чи за межами трапезних було суворо заборонено, бо вважалося великим гріхом. [Рутський, 1924, с. 56–59]. У той же час ченці-келіоти не дотримувалися цих та інших положень, за що їх вважали незаконниками та відступниками від вимог чернечого статуту.

Відповідно до положень регул, типіконів, статутів та інших регулятивно-нормативних документів чернецтво не тільки ховало від зовнішнього світу багато таємниць свого існування, але й виступало доволі помітним прошарком суспільства в плані розвитку науки, освіти, культури, мистецтва і навіть новітніх виробництв. У досліджуваному періоді тісно переплелися наслідки міжусобної боротьби, періодичні напади й грабежі чужинців, боротьба за національну державу, деструктуризація ієрархічних церковних структур, численні війни, битви, селянські виступи й повстання, втрата писемної спадщини та багато інших негативних чинників, що значно ускладнює його наукове вивчення. Результати досліджень Митрополита Іларіона (І. Огієнка) [Огієнко, 2002], о. А. Пекара [Пекар, 1992, с. 70–91], І. Крип'якевича [Крип'якевич, 1999, с. 45–64],

Рис. 2. Вид через вхідний отвір у печерну порожнину біля с. Воля Велика на Миколаївщині.

Fig. 2. View from the entrance into cave near Volja Velyka, Mykolaiv district.

П. Шкраб'юка [Шкраб'юк, 2005] та інших дослідників свідчать, що праукраїнське середньовічне чернецтво у найважчі періоди вітчизняної історії рішуче відстоювало ідею національного та релігійного самоутвердження, моральної стійкості, фізичної терпимості, соціального подвижництва, пропагувало серед народу віру у краще майбутнє, що актуалізує потребу наукового дослідження зазначеної проблематики.

Ще в XIX – на початку XX ст. чимало авторів звертало увагу на значне число рукотворних печерних пам'яток у Галичині. Серед них певна кількість належала середньовічному

Рис. 3. Вид на вівтарну стінку печерної пам'ятки в с. Ілів на Миколаївщині.

Fig. 3. View at the altar wall of cave site in Iliv, Mykolaiv district.

чернецтву [Gruszeckij, 1878, s. 392–352; Demetrykiewicz, 1903, s. 51–91]. Найбільшу увагу перших галицьких авторів привертало печерні монастирі. На основі аналізу багатьох печерних пам'яток треба зауважити, що не завжди термін “монастир” відповідав реальному статусу монастирської оселі. Серед них в окремі групи варто виділити: монастирі, протомонастирі та одноосібні житла представників аскетизму (пустинників, печерників, затворників, відлюдників і ін.).

Слід підкреслити, що навіть порівняно пізні писемні відомості (наприклад, про Крехівський печерний монастир) засвідчують, що крім монастирів існували й інші оселі іноків.

Спелеологічні пам'ятки представників печерного аскетизму, зазвичай, є невеликими, малопомітними і, ймовірно, часто через це тривалий період залишаються поза увагою дослідників. Недавно серед архівних матеріалів виявлено цінний документ про аскета Онуфрія, який на початку XVII ст. самотньо проживав в невеличкій печері на горі Побійній, що поблизу Крехівського печерного монастиря [ЛННБ, спр. 122, арк. 35 зв.].

Галицький митрополит Модест Мацієвський відмічав помітне поширення пустинництва серед ченців Прикарпаття, як однієї із форм монашого аскетизму [Мац'євський, 1867, с. 35–38]. Пустинництво, відлюдництво, печерництво, затворництво, самотництво та інші форми передбачали одноосібне, відмежоване від зовнішнього світу (і в тому числі від чернечих общин), аскетичне проживання чорноризця. Одноосібного існування від ченців у монастирях вимагав Типікон Теодора Студита, котрий ще з часів середньовіччя досі зберігає свою чинність [Studita, 1907].

Найдавніші відомості про печерні чернечі оселі Миколаївщини, як і про переважну більшість обителів з інших місцевостей Галичини, за браком писемних джерел відсутні. Першу, виявлену нами, згадку про монастир в недалекій околиці Миколаєва поміщено на сторінках шематизмів чину Святого Василя Великого в Галичині під назвою “Короткий погляд на монастири и монашество руске, отъ заведеня на Руси вѣры христовой ажъ по нынѣшное время”. Це по-суті скупі короткі відомості про заснований жіночий монастир св. Вознесіння в Миколаєві (1641 р.), а також те, що в 1654 р. міщанин Андрій Залешай записав йому свої землі [Коссак, 1867, с. 208]. Проте, незважаючи на це, що наведене повідомлення виходить за хронологічні рамки нашого дослідження, воно підтверджує факт заснування

“законних” монастирів кіновіального типу, яке відбувалося під впливом реалізації релігійної реформи В. Рутського.

В плані нашої публікації варто наголосити, що в недалеких околицях Миколаєва знаходиться значне число печерних пам'яток. За підрахунком О. Корчинського виявлено близько 200 печерних порожнин [Корчинський, 2011, с. 234]. Усі вони мають різне походження й призначення, різний час виникнення тощо. Поміж них в плані висвітлення нашої проблематики прискіпливої уваги заслуговують пам'ятки чорного духовенства.

Важливого значення в процесі виконання пошукових робіт слід надавати топоніміці у якій іноді знаходять відображення відомості про колишнє призначення пам'ятки. Як показують результати пошукових досліджень багато печерних обителів чорноризців навіть досі носять назви монастирів, хоча є недобудованими. Вірогідною причиною є складність, трудомісткість, довготривалість будівельних робіт. Іноді печерний монастир складається з однієї великої підземної камери. Чернечою ознакою таких приміщень є культові ніші. Зазвичай їх вирубували у східній стінці кам'яної основи порожнини у вигляді невеликих заглибин (до 0,2 м) на висоті 0,9–1,3 м від рівня долівки. Найчастіше зустрічаються заглиблення овальноподібної або округ-

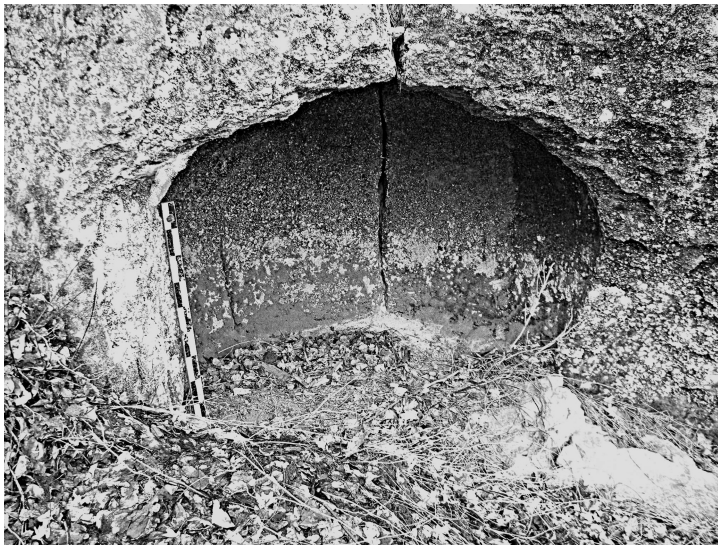

Рис. 4. Зруйноване житло анахорета в с. Луб'яна на Миколаївщині

Fig. 4. Ruined dwelling of anchorite in Lubjana, Mykolaiv district.

лої форми з рівно вирубаною у нижній частині полицкою. Ще й досі у верхніх частинах ніш можна зафіксувати сліди стійкої кіптяви або сліди від горіння смолистих речовин на полицках. Видається, що число культових ніш можна розглядати як кількість ченців обителі, адже кожен монах мав свого святого покровителя, для поклоніння якому в печерній камері, де й відбувалася його щоденна молитва, було відведено окреме місце. В залежності від площі камери їх може бути більше чи менше число.

Проте мусимо зауважити, що всупереч народній традиції не можна називати терміном “монастир” одне універсальне печерне приміщення, яке одночасно слугувало інокам общинним житлом,

трапезною, храмом. З цього приводу Митрополит Іларіон зазначав, що усі давньоруські монастирі пройшли через келіотську спільножитну форму організаційного устрою [Огієнко, 2002, с. 89–90].

Чернечий Типікон від Феодора Студита та положення, які розробив Митрополит Київський, Галицький і всієї Русі В. Рутський [Рутський, 1924, с. 56–76] зазначають, що монастир має складатися не менше, ніж з трьох приміщень (храму, трапезної та одноосібних келій), розмежованих між собою. Тому такі однокамерні пам'ятки слід називати протомонастирями, тобто печерними обителями, які так і не зуміли за період свого існування досягти статусу монастиря.

Таким чином, складовими частинами монастиря кіновіального типу (у розумінні класичного, статутного) є храм, трапезна та окремі житлові приміщення. Інші споруди обителі мають другорядне значення. Недотримання статутних вимог, наприклад, наявність однієї великої житлової камери для спільного проживання ченців, де відбувалися молитви та харчування, свідчать про побутування келіотської форми організаційного устрою, що було відступництвом від вимог чернечого статуту. Як зазначає І. Огієнко, в середньовіччі українські

землі були “переповнені келіотськими монастирками”, Мешканці таких обителів не знали статутів і тому мало цікавили представників кліру. Тим самим вони опинилися за межами облікових систем [Огієнко, 2002, с. 84].

Монастирські церкви належать до головних будівель обителів і тому, переважно, займають центральне місце в системі забудови монастирів, а при ярусному плануванні – верхні яруси пам’яток. Прикладом цього є відомі печерні оселі іноків в Страдчі [Пелешишин, 1995, с. 72–77], де печерну церкву облаштували на місці проходження центрального входу печерного монастиря або у Розгірчі [Сулик, 1995, с. 108–111], Бакоті [Винокур, 1995, с. 16–19], Крехові [Берест, 2011, с. 154], де печерні храми займали характерно відмежовані верхні частини печерних комплексів. Майже у всіх випадках печерні церкви мають чітку просторову орієнтацію по осі схід – захід, що відповідає християнським канонам.

На підставі різних за походженням відомостей й матеріалів авторів можна допустити, що в період закладення печерних обителів чи їх розбудови роль храмів виконували культові вівтарі, спеціально створені на місцях. Часто для них використовували скельні виступи. Подібно до храмових споруд (каплиць, церков тощо) вони також мають просторову орієнтацію по осі схід-захід.

Одна із таких кам’яних споруд, що має характерні ознаки культового використання, знаходиться у гористому, покритому лісом масиві, що поблизу с. Воля Велика Миколаївського р-ну (рис. 1). Численні відбитки металевих лез підкреслюють її рукотворне походження. Плавна заглиблена у кам’яну основу сферична, напівсклепінчаста форма споруди, тверда, рівно зрубана у горизонтальній площині кам’яна долівка виступу творять характерно виступаючий скельний навіс. Під навісом на різній висоті, що загалом відповідає різним рівням людського зросту, знаходяться невеликі округлі форми заглиблення, які у діаметрі в середньому сягають 0,2–0,3 м. Вони нагадують культові ніші з одноосібних житлових камер анахоретів та храмів добре відомих печерних монастирів у Розгірчі, Страдчі, Крехові та ін. [Берест, 2011, фото 7, 20, 28]. Немає сумніву в тому, що колись у культових нішах горіли лампадки та знаходилися іконки святих покровителів, символи віри, моці тощо. Як це видно на зазначеній світлині, в окремих нішах та на склепінчастій стелі простежуються сліди чорної, стійкої, смолистого походження кіптяви, яка могла утворитися від горіння лампадок, що є неодмінною умовою у християнських богослужбових церемоніях.

В центральній частині споруди на висоті 1,7 м від рівня долівки знаходиться невеличка, продовгувата, приблизно горизонтально рівно зрізана кам’яна поличка, яка немає чітко окреслених розмірів (прибл. 1,2×0,3 м). Ймовірно, що вона відігравала роль жертвового місця. Нам видається, що тут певні аналогії можна провести з сучасними храмовими традиціями. Зауважено, що ще й зараз у християнських храмах під час, наприклад, поминальних богослужінь на невеликих столиках, розміщених поблизу престолу, ставлять невеликі ікони й хрести, кладуть на вишитих рушниках хлібини, цукор, писанки, квіти, солодощі та ін. Зазначимо, що такі полички є характерними для печерних вівтарів майже усіх відомих нам храмів Прикарпаття. Навіть досі у печерних церквах монастирів Страдча, Розгірча, Крехова місцеві мешканці їх накривають вишитими рушниками та кладуть на них іконки, хрестики, скульптурки, вервички, писанки тощо.

Варто зауважити, що на рівні полички вище зазначеної пам’ятки знаходиться невелика печерна камера, яка має овальноподібний вхідний отвір (0,6×0,35 м), який плавно переходить у куполоподібну форму печерної камери (рис. 1). Печерна порожнина має висоту 0,9 та ширину – 0,6 м. Стінки отвору та камери покриті стійкою смолистою кіптявою. Практичне призначення порожнини залишається доволі непевним. За типологічною формою зазначена камера відповідає так званім “седалішам”. Зрештою, житла сидячого типу є характерними для печерних споруд аскетів та монастирів. На думку патріарха Унівської Святоуспенської Лаври о. Гедеона, тут міг перебувати монах-самітник, який оберігав пам’ятку та культову атрибутику на період відсутності чернечої братії.

Неподалік від описаної вище пам'ятки на висоті приблизно 4 м від рівня підніжжя виступу на поверхню кам'яної основи знаходиться ще одна цікава печерна порожнина. Вона має вхід у вигляді нерівно вирізаного отвору. У ніші, яка вирубана на східній стінці, ще й зараз знаходиться християнська символіка, квіти, вервички, лампадки тощо (рис. 2). Пом'ятка вже отримала детальний опис та трактування у недавній публікації О. Корчинського [Корчинський, 2011, с. 233–237] з чим в загальному можна погодитися. Проте в цьому приміщенні також виявлено чотири невеликі культові ніші з слідами кіптяви. На підставі аналізу зібраних спелеологічних даних видається, що дана камера колись відігравала роль протомонастиря.

Дуже важливе значення в житті ченців мала общинна трапезна. За своїм культовим призначенням трапезні наближалися до місії храмів. Особливість трапезних полягала в тому, що за давньою християнською традицією під час трапез практикувалося публічне читання Святого Письма, виголошення подяк від представників духовного кліру, іноді відбувалися богослужіння, різні церемонії, урочистості, святкування тощо.

Значний інтерес викликають печерні пам'ятки біля с. Ілів. Загалом їх є три, але зауважимо, що найчастіше дослідники відзначають лише одну порожнину, яка знаходиться у стрімкому скелястому виступі майже на вершині гористого масиву (висота бл. 390 м над рівнем моря) і є найбільш довершеною у плані спорудження [Корчинський, 2011, с. 238]. Результати обстеження пам'ятки дають підстави твердити, що вона мала тривале практичне використання. Отже, площа порожнини становить близько 15 м² (3,6×4,3 м). Вона має середню висоту близько 2 м. Як для одноосібного житла анахорета така камера є надто великою. Ймовірно, що вона колись слугувала кільком ченцям-келіотам печерною спорудою і мала універсальне значення. За ознаками це приміщення монахи могли використовувати як храм, житло, трапезну, тощо. Про це може свідчити низка ознак, характерних для:

- храмів (виділення вівтарної частини, чітка просторова орієнтація камери по осі схід – захід, наявність в приміщенні кам'яної пристінної лави, великі культові ніші на східній стінці, які є більші від індивідуальних, що є в житлах аскетів, склепінчаста форма стелі тощо). Варто зауважити, що не тільки культові ніші, а й кам'яні пристінні лави є характерною ознакою усіх середньовічних печерних храмів;

- общинного чернечого житла (значна площа, зручна висота, наявність в приміщенні невеликих культових ніш, повноцінного вхідного (1,7×0,8 м) та віконного отворів (рис. 3).

Найбільшу групу печерних пам'яток околиць Миколаєва складають невеликі печерні порожнини. Такі камери колись ченцям-анакхоретам слугували житловими спорудами. М. Коссак зазначав надзвичайно велике значення пустинництва й аскетизму в житті чернецтва і особливо у справі розбудови монастирів та поширенні праведного монашого життя [Коссак, 1867, с. 35–43]. Чимало ченців після завершення перебування в пустинництві ставало засновниками нових обителів. Тому аскетизм, перш за все, розглядався як випробування сили волі, стійкості, терпимості та інших якостей чорноризця.

На основі застосування спеціально розробленої методики пошуку та визначення чернечих печерних жител встановлено, що майже 90% печерних порожнин не відповідають вимогам житлових камер чорноризців і, ймовірно, споруджені місцевими селянами. Вони легкодоступні, що різнить їх з місцями облаштування жител аскетів. У печерних приміщеннях відсутні ознаки, які є характерними для келій чернецтва. Тому немає великого сумніву, що ці камери споруджені місцевими мешканцями для господарських потреб. У багатьох з них облаштовано підвали для зберігання овочів, фруктів, хліви для утримання худоби. Такі споруди опиняються поза межами нашої проблематики. Наприклад, в с. Луб'яна ми нарахували понад 30 невеликих печерних камер, вирубаних у виступах потужного кам'яного масиву. З них лише 2–3 (?) можна віднести до числа чернечих. Багато печерних камер зафіксовано поблизу с. Дуброва, але майже усі вони не відповідають ознакам чернечого перебування. Їх можна трактувати як господарські печерні приміщення жителів села.

Найважливішими ознаками житлових камер анахоретів є важкодоступне та приховане місце знаходження печерної порожнини, просторова орієнтація споруди, що повинна

відповідати осі схід-захід. Відповідно до християнських канонів вхідна частина має знаходитися з західної сторони. Здебільшого форма одноосібної печерної камери анахорета певним чином відповідає лежачому (споруди тунелеподібного типу) або сидячому (споруди куполоподібного типу) перебуванню людини. На відміну від монаших камер господарські приміщення є зручними для доступу та їх використання.

Серед значного числа виявлених пам'яток на особливу увагу заслуговують залишки зруйнованої печерної порожнини в с. Луб'яна, яку було вирубано у гористому масиві, на вершині якого знаходиться сучасна церква. Як показали обстеження, пам'ятку було зруйновано внаслідок добування каменю. Видається, що збережений фрагмент пам'ятки є напівзруйнованим житлом анахорета, від якого залишилася лише половина куполоподібної камери (рис. 4). Максимальна висота порожнини становила 1,4 м, внутрішній діаметр на рівні долівки – приблизно 1,2 м. Такі житлові камери відносять до числа сидячих споруд – так званих “седаліш”. Схожі форми одноосібних житлових споруд сидячого типу також характерні для печерних монастирів кіновітів.

В цьому плані для господарника подібні споруди неефективні, тому що вони маловмістимі та незручні. Господарські підвальні приміщення, зазвичай, мають значно більші розміри, прямокутну форму планування, рівно зрубані стіни, стелю, долівку з чітко виділеними кутами. Склепіння у господарських спорудах відсутні. Немає також характерних для чернечих осель настінних культових ніш.

Таким чином, результати спелеологічних досліджень на Миколаївщині свідчать про існування значного числа різнотипних печерних пам'яток, з яких лише частина належала чорному духовенству. Слабкий розвиток чернечої інфраструктури регіону зумовлювала низка політичних, економічних, соціальних, релігійних, національних та інших чинників. Під впливом радикальних реформ митрополита галицького, київського і всієї Русі Велямина Рутського, котрі, перш за все, були скеровані на заборону келіотства та поширених форм позастатутного існування чернецтва, встановлення кіновіальних організаційних стосунків в монастирях, відновлення ієрархії правління та інших заходів, наприкінці XVI ст. відбулися важливі організаційні зміни, які й призвели печерне чернече келіотство до остаточного занепаду.

ЛІТЕРАТУРА

Антонович В.

- 1886 О скальных пещерах на берегу Днестра в Подольской губернии // Труды VI Археологического съезда. – Одесса. – Т. 1. – С. 86–102.

Афанасьев-Чужбинский А.С.

- 1863 Поездка в Южную Россию. Очерки Днестра. – Санктпетербургъ. – Ч. I–II. – 438 с.

Берест Р.

- 2011 Середньовічні монастирі Галичини. – Львів. – 332 с.

Винокур І.С.

- 1995 Скелі й печери в історії Бакоти // Скелі і печери в історії та культурі стародавнього населення України. Наукова конференція. Львів, 2–3 лютого 1995 р. Збірник тез, повідомлень і доповідей. – Львів. – С. 16–19.

Гнатів Я.

- 1998 Ключ розуміння (джерела духовності Миколаївщини над Дністром у XVI–XVIII ст. // Миколаївщина. Збірник наукових статей. – Львів. – Т. 1 – С. 131–172.

Головацький Я.

- 1871 Об изслѣдованіи памятниковъ русской старины сохранившихся в Галичинѣ на Буковинѣ // Труды Первого Археологическаго Съезда въ Москвѣ. – М. – С. 219–242.

Корчинський О.

- 2011 Про печери та печерні комплекси в місті Миколаєві на Львівщині та в його околицях // МДАПВ. – Львів. – Вип. 15. – С. 232–256.

Коссак М.

- 1867 Шематизмъ провинціи св. спасителя чина св. Василия Великого въ Галиціи, уложеный по капитулѣ отбувшійся въ монастырь св. Онуфрейскомъ во Львовѣ дня 24–25 липця 1866 и короткій поглядъ на монастыри и монашество руске, отъ заведеня на Руси вѣри христовой ажъ по нынѣшнее время. – Львов. – 189 с.

Крип'якевич І.

- 1999 Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу // Лавра. – № 5. – С. 45–64.

ЛННБ ім. .В. Стефаника

- Ф. МВ (Монастирі Василян). – Спр. 122 (Знаходникъ или Инвентаръ монастыря Креховского). – 85 арк.

Лотоцький О.

- 1931 Українські джерела церковного права. – Варшава. – 224 с.

Огієнко І.

- 2002 Українське монашество. – К. – 393 с.

Мацьевській М.

- 1867 Монастири въ архієпархіи митрополитчѣй Львѣвскѣй. – Львов. – 79 с.

Пелецишин М., Берест Р.

- 1995 З історії вивчення печери в с. Страдч на Львівщині // Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. Наукова конференція. Львів, 2–3 лютого 1995 року. Збірник тез, повідомлень і доповідей. – Львів. – С. 72–76.

Пекар А.

- 1992 Доба занепаду українського чернецтва (від пол. 13-го до кінця 16 століття) // Нарис історії василянського чину святого Йосафата. – Рим. – С. 70–91.

ПСЛР

- 1845 Полное собрание русскихъ лѣтописей, изданое по височайшому повелѣнію Археографическою комиссією. III Ипатіевская лѣтопись. – Санктпетербургъ. – Т. II. – 377 с.

Рутський В.

- 1924 Правила для монахів Ч. св. Василия В. [пер. А. Шептицький] // Записки ЧСВВ. – Жовква. – Т. 1. – С. 56–76.

Сецинский Е.

- 1901 Археологическая карта Подольской губернии // Труды XI Археологического съезда. – М. – Т. 1. – С. 197–354.

Сулик Р.

- 1995 Скельний монастир в Розгірчі на Стрийщині // Скелі і печери в історії та культурі стародавнього населення України. Наукова конференція. Львів, 2–3 лютого 1995 року. Збірник тез, повідомлень і доповідей. – Львів. – С. 108–111.

Сулковский И. С.

- 1887 Субоч (Ушицкого уезда) и его пещеры // Подольские Епархиальные Ведомости. – № 26. – С. 615–626.

ЦДІАУ у Львові

- Ф. 358 (Шептицький А. – граф, митрополит Галицький греко-католицької церкви. 1866–1944 рр.) – Оп. 1. – Спр. 47. – 180 арк.
Ф. 364 (Лукань Роман-Степан – священник). – Оп. 1. – Спр. 196. – 98 арк.
Ф. 408 (Греко-католицький митрополитий ординат. 1531–1945 рр., м. Львів). – Оп. 1. – Спр. 973. – 38 арк.

Шкраб'юк П.

- 2005 Монаший чин отців Василян у національному житті України. – Львів. – 334 с.

Demetrykiewicz W.

- 1903 Groty wykute w skałach Galicji Wshodniej pod względem archeologicznym // МААЕ. – Kraków. – Т. VI. – S. 51–91.

Gruszeckij A.

1878 O Jaskiniach na przestrzeni od Karpat po Baltik // Biblioteka Warszawska. – T. IV. – S. 329–352.

K.

1841 Pieczary pod wsią Straczem w Galicyi, w cyrkule lwowskim // Przyjaciół Ludu. Czyli Tygodnik potrzebnych i pożytecznych wiadomości. – Leszno. – № 30. – R. VII. – S. 235–238.

Studita Theodorus.

1907 Epistula II. – Roma. – 685 s.

Roman BEREST

MEDIEVAL HOMES OF CAVE MONASTICISM IN MYKOLAYIV REGION

On the basis of the information materials on the history of the formation and development of medieval monasticism, special historic and graphical research results of speleological work attempts are made, to identify and classify the cave of black clergy who are in Mykolaiv region the near surroundings in Fore-Carpathians region.